

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ

Уређује
А. БЕЛИЋ

уз сарадњу

д-ра *Алексића Радомира* (Београд), д-ра *Вуковића Јована* (Сарајево), *Конеског Б.*
(Скопље), д-ра *Нахшигала Рајка* (Љубљана), д-ра *Скока Пејра* (Загреб),
д-ра Рамоваша Франа, д-ра *Стевановића Михаила* (Београд),
д-ра *Томановића Васе* (Скопље), д-ра *Храсте Маша* (Загреб)

ХИХ КЊ. 1—4

БЕОГРАД
1951—1952

О КЊИЖЕВНИМ ЈЕЗИЦИМА

Нема никакве сумње да се књижевни језици необично разликују по своје пореклу. Међу самим словенским језицима то се јасно опажа, а камо ли међу њима, с једне, и свим другим језицима, с друге стране. Једни словенски језици (као напр. српско-хрватски) саграђени су на народној основици, тако да у њима у потпуности влада дух народног језика, док су други (као напр. чешки или словеначки језик) саграђени на основици старог и савременог народног језика (чешки језик) или на основици различних народних дијалеката и позајмица из других словенских језика (словеначки). Руска култура је на бази старословенског црквеног језика и народног руског језика створила свој моћни савремени књижевни језик, док пољски књижевни језик, иако заснован на народној основици, налазио се вековима под извесним утицајем латинског језика. Али дух великих, јаких писаца, у којем је одјек народног духа, спаја све елементе једног језика у снажну изражајну целину, пуну хармоније, сликовитости и лепоте. Ја сам ово неколико најопштијих констатација учинио да бих нагласио колико је сложено питање о књижевном језику уопште и колико је потребно нарочитих и врло тананих студија да се покажу сви елементи који чине суштину једног књижевног језика и све особине које се огледају у његовој основној природи.¹⁾ Неки су језици у великој мери традиционални као што је француски језик, други су у истој толикој мери подложни брзом развоју, богаћењу и променама, као што је енглески, па ипак сваки од њих има своју гипкост и лепоту. То значи да је људски дух, примајући основне особине свога књижевног језика, у њиховим границама творачки развијао оно што је добијао. Остављајући да се

¹⁾ О књижевним словенским језицима, а нарочито о њихову данашњем стању и њихову правопису, има доста података у књизи која је изашла под редакцијом Милоша Вајнгарта *Slovanské spisovné jazyky v době přítomné*, Праг, 1937 VIII+314. вел. 8°.

о засебном развитуку и засебним особинама књижевних језика засебно расправља, ја ћу се задржати на једној особини књижевних језика која им је свима заједничка, али којом се ни из далека не може исцрпсти питање о књижевном језику. Она се, несумњиво, јавља у свима књижевним језицима, само је неједнак значај њен, а донекле и њена природа, према појединим језицима. Овде имам на уму значај културног мишљења за стварање књижевног језика.

I

Културно мишљење или мишљење у вези са предметима опште цивилизације врло је старо. Познато је колики је значај у том правцу старих класичних језика, грчкога и латинскога, за све језике Европе, па и осталих делова света уколико су они имали везе са европским језицима. Народи различних земаља улазећи у круг цивилизованих народа улазе, у исто време, у општу цивилизацију света, испочетка полако и опрезно, а после све више и више. Они усвајају начин мишљења о њеним предметима који је и у других народа. То је неминовни процес који се у културама свих њих јасно огледа. Том приликом, у зависности од оних језика преко којих се то опште културно добро добија, могу се примити и утицаји, бар делимични, тих језика на претставнике оних језика који улазе, на тај начин, у општу културу. Али када су дотични језици учврстили своју граматичку структуру, то не мора бити. Претставници тих језика прерађују те утицаје и дају им своје национално обележје. Тако они развијају, у исто време, и своју националну културу не удаљујући је од њена националног духа. Тиме се знатно скраћује и убрзава развитак донекле и културе, али поглавито језика неког народа. Оно за што би, у другим приликама, били потребни векови, сада се може развити за неколико десетина година. Наравно, културно мишљење иде неупоредиво брже од самог културног развитака. Зато имамо каткада знатно развијенијих, књижевних језика него културног живота код извесних народа. Културни претставници, књижевници, научници, уопште стручњаци, а затим и сви остали који опште са интернационалним културним мишљењем, тј. они који преносе опште културно мишљење у своје националне средине, јављају се претставницима двеју култура, и опште цивилизације света и културе својих народа; они су посредници међу њима, иако врло често једнострано. Они примају добра од опште цивилизације и предају их у прерађеном облику својим народима; у ређим случајевима они, и са своје стране, и њој узвраћају то својим прило-

зима. Али њихови књижевни језици чине и то са своје стране целокупношћу својих особина.

Мислим да се значај културног мишљења особито лепо огледа у стварању српскохрватског књижевног језика, управо од његова правога почетка, тј. од рада Вука Караџића.

Јасно је, мислим, за свакога да се језик Вука Караџића од његових првих списа мора назвати већ књижевним језиком, иако се Вук свим силама трудио да му у делима буде чист народни језик орача, пастира и говедара. По чему можемо тај језик назвати књижевним језиком? Једино по томе што се њиме обрађују књижевни предмети, што је он претставник културног мишљења. Већ у критици на Љубомира у Јелисијуму Милована Видаковића од 1817 год. — имамо посла са развијеним књижевним језиком којим Вук Караџић необично влада; а то су прве године Караџићева књижевног рада (в. Скупљени грамат. и полем. списи В. Ст. Караџића I 116 и даље). Истина, његова критика Усамљеног јуноше Милована Видаковића, у којој је Вук платио данак дотадашњем и начину писања и самом језику, није то у толикој мери (1815 год., само годину дана после Вукових првих књига!). Ту је Вук још сасвим благ према Миловану Видаковићу: „Све ово знао е Гд. Сачинитељ сладкимъ штиломъ тако саставити, да га свакъ радо чита, особито, кой у историческомъ призрачју и народностима любопытству своје рану тражи“ (ор. cit. 80). Па ипак и оваква критика Вукова која је, што се језика тиче, могла наићи и на одобравање Видаковићево изазвала је не само његов љутит одговор него и начелно писмо патријарха славистике Јосифа Добровског (1816 г.) који вели да се са Вуковим језиком не слаже. Он тражи средњи стил („средњи слог“, како он вели, или *stylus medius*) за узвишеније предмете („*Es muss doch auch eine edlere Sprache für erhabener Gegenstände geben*“). Тај средњи стил, како он вели, био би средњи пут („*ein Mittelweg*“) који би се, с једне стране, приближавао разговорном језику („*der Umgangssprache*“), а, с друге, старом литургијском језику.¹⁾ Несумњиво је у овом мишљењу Добровскога одјек Ломоносовљева учења о потреби три стила у руском књижевном језику XVIII в.: високог, средњег („*посредственный*“) и ниског. Ломоносов дели те стилове према особинама не само граматичким, лексичким и фразеолошким него и гласовним. У високи стил улазе, по Ломоносову, речи црквенословенске разумљиве Русима и речи које су

¹⁾ О овоме в. код мене Око нашег књижевног језика (1951), стр. 38 и д.

заједничке црквенословенском и руском језику; у средњи стил улазе речи заједничке црквенословенском језику и руском, али се могу употребити и народске („просторечные“), само не вулгарне, не сувише ниске (ту се могу употребити каткада, тј. у малој мери, и „високе црквено-словенске речи“, само врло опрезно, да не би стил постао „надмен“); у ниски стил не улазе црквенословенске речи, већ разговорно-народске, прстонародне речи и изрази. Ломоносов одређује и врсту књижевности којој ће поједини стилови бити посвећени. Тако напр. средњим стилем препоручује „писать все театральные сочинения, в которых требуется обыкновенное человеческое слово к живому представлению действия. Однако може и первого рода штиль иметь в них место, где потребно изобразить геройство и высокие мысли; в нежностях должно от того удаляться. Стихотворные дружеские письма, сатиры, еклоги и элегии сего штиля долше должны держаться. В прозе предлагать им пристойно описания дел достопамятных и учений благородных“.¹⁾ Јасно је одавде да се за научне или књижевне трактате тражио средњи стил, а Вукова је критика била те врсте. И Вук је морао признати да је на половину Добровски био против њега, али да је сасвим, у целини, против Видаковића. Само ја се на томе нећу задржавати, већ упућујем читаоца на поменуту књигу моју. Овде ћу се задржати на оштроумним мислима које Вук исказује, поводом ове полемике, уопште о књижевном језику. Он вели: „Да Г. Добровскій, посѣди, баремъ одну годину, у Карловцима, или у Руднику, мы се ямачно надамо, да бы онда казао, съ нама заедно, да треба управо онако писати, као што говоре Србљи по селима; а овако познаюћи Србскіи языкъ изъ наши кнѣига, мора казати да народъ говори неправильно, и да треба узети средній слогъ. Мы не знамо бы ли се могло казати икаквымъ среднимъ слогомъ што лѣпше и благороднѣе, него Србскимъ селячкимъ языкомъ? Мы мыслимо, да су само мысли прости, а да языкъ не може быти простъ: н.п. што е годъ просто у Србскомъ языку, оно мора быти просто и у Елинскомъ и у Латинскомъ; а што е высоко у Омировой Илїяди, оно не може быти просто ни у Србскомъ языку“.

У овим речима Вуковим види се тачно разумевање основице књижевног језика. Ако су мисли културне, и најпростији се језик претвара у књижевни. Значај књижевног језика није у језику, већ

¹⁾ В. В. Виноградов, Очерки по истории русского литературного языка XVII—XIX, изд. втор., Москва, 1938, 95—96.

²⁾ Оп. cit. 165.

у мислима. Вук је узео као пример Илијаду, али се тако исто могао позвати и на свој језик и запитати, да ли су његове мисли о ваљаности романа Видаковићевих тачне или нису. А ако се те мисли могу лепо исказати српским народним језиком, онда то значи да је тај језик способан да врши функцију књижевног језика.

Истина је да се у књижевности и науци ствара узвишенији стил и језик, наравно, у току времена; али то долази отуда што се у том случају употребљавају извесни појмови који се ретко срећу у свакидашњем разговорном језику. Према томе, оно што је ређе, обично још и апстрактније у том језику, само је последица језика којим се говори о нарочите врсте предметима, а није услов такога говора. Када се једном већ такав језик створи, он се, наравно, и употребљава; али само стварање његово зависи од предмета. У случајевима када један народни језик нема могућности да својим дотадашњим средствима искаже нове мисли, он се помаже или позајмицама из сродних језика, или гради нову реч својим средствима или задржава за извесно време страну реч.

Према томе, Вук је у овој полемици са славним Добровским био несумњиво на правилном путу.

Вук се каткада позива на језик народних песама који је претстављао већ потпуно израђени, традиционални језик. И по предметима који су се обрађивали тим језиком, и по својим особинама то је био, ако се тако може рећи, књижевни језик неписане, усмене књижевности. Само тај језик, који се ослањао на свакидашњи језик нашег народа из прошлости, којипут својим архаизмима, а највише својим тропима и фигурама, својим метафорама и сликама које су одговарале нарочите врсте и предметима и догађајима — издвојио се од разговорног језика у књижевни језик извесне врсте књижевних производа (епских и лирских, ма он био и дуго време у усменом, али традиционалном предавању); зато је он могао одмах тој врсти наше уметничке поезије послужити као основица. Зар он, готово у потпуности, није послужио и Његошу, и Бранку, а доцније и многим другим? И тај „усмени књижевни“ језик ранијих нараштаја нашег народа, који је био изван књижевности, — стваран је на исти начин и из истог извора из којег је стваран и Вуков књижевни језик. Нарочити предмети, који су тражили и нарочите врсте мишљење, оно што је код Вука било књижевно мишљење, — дали су му нарочит, књижевни отпечаток, иако се тај језик у књижевности појавио тек доцније.

Занимљиво је да је Карацић на неколико месеци после објављивања своје књижевне правописне реформе закључио уговор са

Библиским друштвом у Петрограду да преведе на свој књижевни језик Нови завет, што је и учинио већ 1820 г., иако тада тај превод није штампан; од 1825 до 1833 г. он је издавао свој алманах Даницу (пет књига) у којој је говорио о најразличнијим предметима: географским, етнографским, језичким, историским и др. Иако је тада још позајмљивао доста речи из црквенословенског или руског језика, ипак у основици то је био народни језик примењен на различне предмете тадашњег културног живота.

Зато је Караџић сматрао добро познавање народног језика као први и најважнији услов добра књижевног језика. И када су књижевници као Бранко Радичевић или Његош показали својим делима како треба народни матерњи језик примењивати у књижевности, велики део књижевника почео се враћати своме народном, матерњем језику као основици књижевног, и ускоро је иза тога, у II^{ој} половини XIX в., то постао аксиом: кроз књижевнике наш народни језик великог дела наше народне територије¹⁾ — ушао је дефинитивно у књижевни језик.

Отпочело је велико и разноврсно општење са цивилизацијом културнијих од нас народа Европе и целог света. Које властитим развитком појединаца, које овим додиром са светском културом наша је мисао почела танчати, а за њом се и наш језик, не напуштајући нимало своје националне особине, почео према њој повијати, диференцирати, развијати у најразличнијим правцима. То је добило израза и у оригиналним делима и преводима. Створиле су се, творачком снагом и наших књижевника, и научника, и стручњака и свих оних који имају непосредне везе са културним животом (политичара, публициста, уопште сарадника и учесника у повременим издањима и сл.) — велики број могућности за даљи слободни развитак нашег књижевног језика. Створени су многобројни стилови: прозни стил друкчији него Вуков — сабијенији, пословнији, иако је и он сав израстао из Вукова још полуепског, пространог стила, библиски стил Даничићев, поетски стил трагедије (Јакшић, Костић и др.), поетски елегиски стил (Војислављев), интелектуализовани поетски стил (Дучићев и, нарочито, Ракићев), журналистички стил наших дневних листова итд. Тако се дошло до оне слободе у примени народног језика у књижевности, са различним обележјима индивидуалног стила, до т.зв. београдског стила.²⁾ Наравно, у другим центрима (као што је Загреб, Нови Сад, Дубровник и сл.) општи књижевни језик почео се развијати у

¹⁾ В. моју књигу Око нашег књижевног језика, 1951 стр. 29, 253.

²⁾ В. помен. моје дело 210—213.

вези са месним културним животом и месним народним језиком добијајући нарочита стилска обележја.

Постоји доста укорееено уверење да се наш књижевни језик управо развио онда када је почео и граматички да гради реченице и периоде сличне европским језицима са дугачком традицијом (француском, немачком, енглеском и сл.). Али се то мишљење не може примити јер се ту меша развитак самог књижевног језика са постанком књижевног језика. Наш књижевни језик, иако је скорашњи по развитуку свом, тј. ако рачунамо његову историју од 1818 год., када је Вук у своме речнику прокламовао дефинитивно своју реформу, — ипак он има своју историју која се нарочито огледа у разноврсности стилова и свега оног што те стилове чини. Али то не значи да већ и у прво време Вукова рада он није био књижевни језик.

Крајње је време да се та историја савременог књижевног језика изради, идући од писца до писца, од књижевне врсте до књижевне врсте. Тада ће се видети да су за то време многе особине тога језика изгубљене или напуштене, а да су нове задобивене. Али све то претставља један еволуциони ланац језичких особина нашег књижевног језика. Па ипак наш књижевни језик остао је до данашњег дана свој, и поред тога што се у многим особинама савременог језика, поред природног развитака, може видети и на страним књижевним језицима изоштрено мишљење (француском, немачком, руском, а покашто и енглеском), али, као што је речено, без уштрба за чистоту и правилност самог књижевног језика.

II

Проф. В. Јагић који је посветио велико дело старословенском језику (*Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache* у два издања) и читав низ других расправа, ипак се мало задржавао на старословенском језику као књижевном. Међутим ми знамо да је старословенски језик вршио службу књижевног језика не само код Чеха и Моравца за време рада Браће Просветитеља (863—885), и после њихове смрти једно време, макар и у знатно суженом обиму, већ и код Хрвата, Бугара, Срба, Македонаца и Руса. Уопште то питање, тј. питање о старословенском језику као књижевном, — расветљено је врло мало.

Судећи по савршенству старословенског језика у извесном правцу већ у првим преводима са грчког, неки су научници сматрали да је раду Браће Просветитеља морао претходити књижевни

рад код Словена Јужне Македоније бар за извесно време. Ти су научници полазили од тога што се претпостављало да је за постанак књижевног језика уопште потребна извесна књижевна традиција. За старословенски се језик чињеничка тачност такве претпоставке не може доказати. Напротив, сви извештаји, житија и други споменици јасно говоре да су тај рад предузели тек Браћа Просветитељи са својим ученицима. Иако је несумњиво да већина познатих књижевних језика имају књижевну традицију, каткада и врло дугу, за нас је важно основно питање, откада те књижевне језике можемо назвати тим именом. За мене је одговор врло прост: одонда откада су се њима почеле износити културне ствари, тј. одонда откако је он послужио као средство културном мишљењу. И за српскохрватски језик, као што је напред поменуто, каткада се претпоставља да је постао књижевним језиком тек онда када је усавршио свој граматички систем толико (напр. пред крај XIX в.) да се њиме могло лако исказати оно што се налазило у другим књижевним језицима, и на начин сличан њиховом. Ту се, као што је речено, мешају две ствари: сама суштина књижевног језика и његов развитак. У ствари, то једно друго не искључује. Српски књижевни језик има и данас особина које су друкчије него у другим књижевним језицима. Он има напр. многе особине разговорног језика као инверзије, прекиде, недоречене реченице, слободно „психолошко“ уплетање конструкције по смислу итд., што одаје његово скорашње народно порекло. Али то не значи да он због тога није књижевни језик. То му, напротив, даје живост, тако да је његов „интелектуални“ стил налик донекле на „емоционални“ стил других језика. Потпуна раздвојеност тих стилова стиче се временом; али се и данас ти стилови, на свој начин, разликују и у српскохрватском језику. Према томе, црквенословенски или старословенски језик јавља се као књижевни од првог превођења са грчког црквенорелигиозних дела, дакле од свога почетка. С друге стране, било је научника који су у њему видели мање или више вештачки језик, створен по угледу на грчки. То је друго питање. Његов вештачки карактер увек би се до извесне мере развио чим би он постао књижевни језик, тако да је то, управо, последица његове употребе као књижевног језика уопште. Природно је да га је употреба грчких речи, грчких обрта, нових значења и народних речи потстакнутих од грчких оригинала итд. одвојила мање или више од народних дијалеката. Али тако до извесне мере и, наравно, у другом правцу, бива са сваким књижевним језиком. Само све то заједно није још довољно проучено. Тако је спор о

датову апсолутном (исп. Jan Stanislav, *Byzantinoslavica* V (1933—34) 1—112) да ли се он јавио непосредно под утицајем грчког апсолутног генитива или је особина народног језика Станислав решио, с правом, позитивно: да је апсолутни датив словенског порекла; али нема никакве сумње, као што су неки и претпостављали, да је та употреба пооштрена сличном апсолутном конструкцијом грчког језика (апсолутним генитивом). Стварање апсолутних конструкција, које леже у природи индоевропских језика, а тако исто и у природи језика уопште, нису нимало тако савршене конструкције да их не можемо претпоставити и у још недовољно развијеним књижевним језицима. Исп. код Вука и његова поколења народних писаца (код Матеје Ненадовића, у народним приповеткама и сл.) добро развијен апсолутни номинатив („Тако они тихо говорећи, дете мало на земљицу паде“, тј. Док су они тако тихо говорили . . .); међутим њега данас у књижевном језику нема више. Зато ја и мислим да је грчки језик могао утицати да се чешће примењује датив апсолутни који је у језику већ могао постојати.¹⁾ Према томе, књижевна би особина била у честом јављању те особине, а не у њену појављивању уопште.

Старословенски нам језик најбоље показује како се народни дијалект може брзо претворити у књижевни језик ако му је блиско развијеније културно мишљење. Ја мислим да се код Браће Просветитеља мора претпоставити подједнако добро владање и грчким књижевним језиком њихова времена и словенским језиком околине Солуна. Само се тако може разумети духовита адаптација словенског језика према грчком и стварање на тај начин словенског књижевног црквеног језика или словенског књижевног језика. Не треба се чудити што је тај језик постао одмах и књижевним језиком Хрвата, Македонаца, Срба, Бугара и Руса. То је био готов језик за употребу цркве, главног културног средишта тога времена. Истина, то је био језик у знатној мери саграђен према грчком језику, што истиче из односа македонских народних дијалеката према знатно усавршеном, са великом традицијом и хришћанских и претхришћанских времена, — грчком византиском језику. Он је ишао паралелно са хришћанством код већине поменутих словенских народа, и заједно са тим ишао је и велики ауторитет који је тај језик у њима добивао. Нарочито одонда када је сложену глагољицу заменио знатно упрошћеном ћирилицом. Али код неких од тих народа (код Хрвата) ни то није сметало, већ је

¹⁾ Разлоге за то в. у напред поменутој расправи Станислава.

допустило да се код њих развије, под различним утицајима, и нарочити графички тип глагољице (угласта глагољица место раније обле).

Без обзира на распрострањеност старословенског језика који је код православних Словена ишао као оруђе цркве и одатле се после ширио и у световну књижевност, старословенски нам језик показује најлепше како народни језик може брзо постати књижевним језиком када се примени на израђено културно мишљење. Тако и сада у пространом Совјетском Савезу многи су народни језици Азије добили писменост која је, износећи одмах предмете културног живота, добила и свој књижевни језик. Зато ја и мислим да за стварање црквенословенског језика није била неопходно потребна књижевна традиција. Исто онако као што је Вук Караџић, износећи својим народним језиком предмете који су се тицали опште културе једног народа или културе заједничке и са другим народима, писао одмах књижевним језиком, тако су Браћа Просветитељи и њихови ученици могли одмах писати књижевним словенским језиком.

Имају две ствари којим се тај језик одмах одликовао од оног словенског језика који ће се доцније развијати и који ће још у већој мери него њихов језик бити у зависности од грчког језика, а то су: умешност у превођењу црквених термина (**слоуџьва, слоуџьвѣникѣ, часы, часословѣ, жрѣтва, жрѣць, храмѣ, свѣштѣникѣ** и сл.) и, друга, лак и течан стил (исп., нарочито, стил у јеванђељима). То долази, с једне стране, од високе духовне културе и познавања црквене књижевности Браће Просветитеља, нарочито Кирила, а, с друге стране, од подједнако доброг познавања и грчког и македонскословенског. Доцније се то у толикој мери обично није појављивало; зато су и доцнији преводи испод првих, најстаријих превода. Иако је понешто у овом правцу испитано, ипак цело питање о том преводилачком раду није подвргнуто свестраној анализи која би показала у целокупном раду том: и степен зависности словенског текста од грчког и степен творачке сналажљивости у употреби словенских речи.

III

У руској књижевности имамо обоје, и оно што је било у српскохрватској књижевности и оно о чему нам тако речито сведочи старословенски језик. Са примањем старословенског језика као књижевног, макар и само у једној врсти књижевности (исп. Винокур, Русский язык, Москва, 1945, 65 и д.), и познавањем

византиске књижевности из које се много преводи, имамо већ један од извора културног мишљења које утиче да се употреби и народни руски језик као подлога књижевности (Винокуров други стил староруске књижевности). Да ли ћемо налазити тај језик само у појединачним споменицима, као што Винокур мисли, или ћемо сматрати тај језик као основни у старој руској књижевности, као што чини акад. С. П. Обнорски (исп. његове Очерки по историји русског литературног језика старшег периода, Москва, 1946, Ленинград), принципски нема великог значаја. Јер нико не сумња да је руски народни језик постојао за све време развитка руских народа и руске државе, па је, према томе, он могао да се јави у свако време руског културног живота. Онако како се јавио у Руској правди или и у Слову о полке Игорове, тако се јавио у XIX веку код Пушкина и других писаца, а могао се јављати и јављао се, у неједнаком степену, и у другим временима. Главно је било да су и њега, исто и као црквеноруски језик у књижевности, изазвале културе потребе. С друге стране, да се то питање старе руске књижевности реши, важно је шта о њему говоре чињенице. С. П. Обнорски, који је у поменутом делу свом испитао само једну групу споменика (Руску правду, списе Владимира Мономаха, Моление Даниила Заточника и Слово о полке Игореве), дошао је до закључка да, нарочито Руска правда и Слово о полке Игорове, — доказују својим чистим народним језиком (код других споменика, наравно, када се он ослободи од наносних црквенословенизама које су унели и у текст Слова доцнији преписивачи) да је у основици старог књижевног руског језика од почетка XI в. па до краја XII био руски народни језик. Па не само то. „Наравно, ти највиши обрасци језика и творачке снаге не би могли бити добивени ни из чега и одједном, да код нас и до тога времена није било устаљене властите традиције уметничке речи, уметничког стварања. Све то тражи да претпоставимо и рано створену код нас културу речи“ (стр. 7). Тако је Обнорски устао против дотадашњег схватања руског књижевног језика, које потиче од И. И. Срезњевског и којег се придржавао и А. А. Шахматов, као старословенског на руском земљишту који се стално подвргавао утицају народног језика, док он није у њему и сасвим победио. Обнорски мења улоге: у основици је, по његову мишљењу, од најдавнијих времена руски народни језик, а у току времена из црквеног се језика уносе у њ црквени елементи у различној мери.

Ја се нећу упуштати овде у потанку оцену вредности овог погледа академика Обнорског. Приметићу само ово. Ако се и прими објашњење Обнорског о чистоћи народног језика у свима поменутих споменицима, ипак су они епизодског карактера. Као такви, они не морају претпостављати да је и од почетка руске културе био у употреби књижевни језик на народној основици јер за то нема доказа, а то, у исто време, није ни потребно. С друге стране, јасно је да су Руси са хришћанством и писменошћу примили и староцрквени језик (старословенски, старомакедонски) који им је дошао преко Бугара. Јер ако је култура у почетку руске „државности“ и била висока, како вели Обнорски, то још не мора значити да је руска уметничка реч морала бити на народном језику. Тако и код нас у старој српској држави, иако се у повељама и писмима владалаца јавља каткада чист народни језик, напоредо са тим у књижевности је старословенски српске редакције. И шта видимо у току времена? Још у првим споменицима као што су Мирослављево јеванђеље или Хиландарски типик народни елемент се јавља у великој мери, док га доцније, у току XIII и XIV в., нестаје. То за мене значи да је доцније култура била виша, па и боље познавање црквеног језика. Зато не треба са овим мешати покушај који се огледа у Душанову законнику да се црквени језик посрби, да се у његовим одредбама говори језиком који би добро разумели они који су имали, ма и не били довољно просвећени у књижевним предметима, да суде народу и њиме управљају. Мени се чини да је та потреба изазвала код Руса већ у XI в. појаву Руске правде на народном језику. Језик у Слову о полку Игореве, намењеном војној дружини и ширим народним круговима, писано је такође народним језиком као што су — на народном језику — испеване српске народне јуначке песме. Ми немамо никаквих разлога да не претпоставимо да је тих народних песама било и у XIV в., а можда и раније, у време када је иначе у култури нашој цветала књижевност на ненародном црквенословенском језику. То, наравно, не значи да је књижевни језик наш био на народном језику, већ то значи да увек кад културне потребе затраже, народни је језик могао постајати књижевним и код нас и код Руса. То лепо показују и списи Владимира Мономаха. У једнима, који су били намењивани деци Мономаховој (као његова аутобиографија и писмо Олегу), народни елементи су много јачи неголи у „поученију“. Ово вреди и доцније за пословни језик у руским споменицима (писцовые книги и сл.) у којима су врло јаке црте народног језика. Међутим књижевни

језик вишег стила — у споменицима тадашње духовне писмености и сл. — био је црквеноруски који се силно развио и дао још Ломоносову материјал за његов виши стил. Међутим и тај језик и онај који је заснован на средњем стилу у другој половини XVIII в., а нарочито при крају, под утицајем општења са културом Запада, немачком и француском, силно се развија. Говорећи о средини XVIII в. руске литературе В. В. Виноградов вели: „Стиль переводной словесности и творчество национально-языковых форм в тесном контакте с семантическими системами западно-европейских языков, — вот литературные силы, которые приходят на помощь быту и с ним вступают во взаимодействие. Для истории русского литературного языка представляет громадный интерес история переводов с иностранных языков на русский. Процесс европеизации русского литературного языка в половине XVIII в. продвигается вглубь. В структуре национального русского языка осознаются морфологические и семантические соответствия формам выражения западноевропейских языков. Лексические заимствования сокращаются. Дело идет не столько о частном заимствовании слов и понятий, сколько об общем сближении семантической системы русского литературного языка с смысловым строем западноевропейских языков“.¹⁾

Одавде се јасно види да ту имамо посла са културним утицајем мишљења тадашњег цивилизованог света на руски књижевни језик. Оно убрзава његов развитак. „За време владе Катарине... ми смо преузели од странаца науку, уметности, обичаје, забаве, понашање; почели смо мислити онако као и сви други народи (јер уколико су народи просвећенији, утолико су сличнији), — и Ломоносовљев језик је постао исто онако недовољан као што је просвета Русије за време Јелисаветино недовољна за славни век Катарине“.²⁾ То се продужило за време Пушкиново, само што Пушкин управо захтева да се преливи европскога мишљења исказују средствима народног језика (који улази силном струјом у његов књижевни језик). Тиме је ударен темељ даљем општењу руског књижевног језика са културним мишљењем целог света. Руски књижевни језик, богат елементима народног и народског језика, затим блиским општењем са црквенословенским кад год му је његова помоћ устребала, обогаћен генијем својих изванредних

¹⁾ Оп. cit. 150.

²⁾ Тако је говорио П. Макаров, један од следбеника Карамзиновљевих (В. В. Виноградов, оп. cit. 157).

књижевника и XVIII и нарочито XIX—XX века, у овом блиском додиру са цивилизацијом целог света — постаје заиста изванредно гипким и моћним средством културе руског народа.

Завршујући ово своје разматрање о књижевним језицима, ја бих хтео да скренем пажњу на једну ствар. Несумњиво је било култура које су се самосталније развијале него што се развијају оне које се данас јављају. Код тих самосвојнијих култура (као што је некадашња грчка) долази се такође до културног мишљења које даје отпечаток и књижевном језику, само поступније и спорије. Према томе, особина књижевног језика није у томе само што је он намењен целом једном друштву, док је писменост која не улази у књижевност намењена потребама појединаца. Тај општи карактер књижевног језика његова је спољашња црта, а унутрашњи је његова веза са културним мишљењем, без обзира на то како се оно ствара: да ли унутрашњим развитком у том правцу саме народне или колективне јединице или њеним учешћем у општем културном развитку без обзира на то којим путем његови претставници долазе до њега. Наравно, и једно и друго је обично у развитку језика у сталној узајамности; али теориски могли би ти услови бити раздвојени, и хронолошки и локално. У вези са тим налази се често и брзина развитка књижевних језика у извесном правцу. Оно што вреди за оне словенске језике које сам ја узео да њима илуструјем своју мисао о књижевним језицима — вреди и за остале словенске језике, само са чињеницама које могу бити и знатно друкчије неголи у словенским језицима које сам ја узео за пример. Али значај културног мишљења који сам изнео може се с успехом и на њих применити.¹⁾

А. Белић

Résumé

Sur les langues littéraires

L'auteur met en évidence que les langues littéraires sont de provenances très différentes. La démonstration en appartient à l'histoire de chaque langue respective. L'article qui devait être présenté au Congrès slavistique de Moscou en 1948, malheureusement décommandé, et dont nous donnons plus haut un extrait, ne parle que d'une particularité imminente, dans une mesure inégale, presque à

¹⁾ Из реферата спремљеног за неодржани Славистички конгрес у Москви 1948 год. — Извод из овог саопштен је такође у Institut d'études slaves, јануара 1951, у Паризу.

toutes les langues littéraires: de la pensée culturelle ou civilisatrice. Celle-ci joue toujours un rôle considérable dans les langues littéraires récentes ou dans celles qui s'appuient sur les langues étrangères déjà formées. Pour le démontrer l'auteur prend en considération la langue serbo-croate, le slave ecclésiastique ou vieux slave et la langue littéraire russe contemporaine. Le serbo-croate, dès le commencement de la nouvelle littérature serbo-croate c'est à dire dès la réforme de Vuk Karadjic, était une langue populaire soigneusement adaptée aux sujets scientifiques et culturels. Par là même, en traitant des sujets internationaux elle s'appropriait une manière de penser semblable à celle des autres langues participant à la civilisation universelle. L'évolution de la langue serbo-croate se faisait ainsi rapidement en forgeant de nouveaux moyens d'expression dans l'esprit des idées internationales mais d'après sa propre nature et sa structure même. Le serbo-croate de Vuk Karadjic était donc d'ores et déjà une langue littéraire car il participait au mouvement de la civilisation. La manière de penser, flexible et expressive de ce grand autodidacte, se mouvant dans les sphères des idées communes aux sciences et à la vie et à leur développement, a fait, d'un coup, une langue littéraire d'une langue paysanne employée par les pâtres et les agriculteurs. Le développement rapide et multiple des styles, de la phraséologie, du vocabulaire, de la terminologie etc. de la langue contemporaine serbo-croate, était aussi de beaucoup stimulé par le contact fécond de cette langue avec les autres langues qui traduisaient cette civilisation universelle. Tout ceci n'était nullement à la langue ses forces créatrices et originelles. — Le slave ecclésiastique employé par les frères Cyrille et Méthode pour la traduction des évangiles et des autres livres d'église et de religion était devenu d'un coup une langue littéraire, non par ses emprunts au grec ni par l'influence du grec sur sa structure, mais par le genre de matière dont il traitait. — Le vieux russe littéraire ainsi que le russe moderne, se développaient de la même manière et dans des conditions semblables. Le vieux russe littéraire était sous l'influence du slave ecclésiastique quoiqu'il y ait eu des moments où le russe populaire se fit valoir auprès de la langue ecclésiastique. Mais l'un et l'autre était des langues littéraires par les sujets traités. Les grandes langues européennes, le français, l'allemand et l'anglais, ainsi que la civilisation de ces pays, furent pour le russe du XVIIIe, XIXe et XXe siècle ce que la morale chrétienne et l'ambiance civilisatrice qu'elle créait avaient été pour le vieux russe. L'influence de ces langues a accéléré l'évolution du russe littéraire. Elle lui a

prêté de nouveaux aspects qui en commun avec la réforme de Pouchkine et l'élément pittoresque et profond de la langue populaire introduite par lui dans sa langue littéraire, ont dirigé le russe vers une originalité, une richesse sans égale. Or, c'était toujours la même pensée culturelle et civilisatrice qui donnait non seulement l'empreinte d'une langue littéraire aux langues littéraires nouvellement créées ou modifiées mais aussi le dynamisme de leur évolution ultérieure. On comprend bien que cette évolution dans l'une et l'autre direction n'est due que partiellement à ces influences, la plus grande partie étant due aux forces créatrices de la langue et de la vie du peuple en question.